

Kelemen Attila

Kolozsvár

A kátémagyarázatos istentisztelet*

1. A Heidelbergi Káté alapító funkciója

Amikor 1695-ben letették a berlini első református templom alapkövét, abba egy herborni Bibliát és a Heidelbergi Kátét helyeztek el.¹ Ez a jelképes cselekedet túlmutat önmagán. Ha e két könyv nem is lehet egy templom biztos alapja, ezek nélkülözhetetlen alapkövei egy gyülekezet és a mindenkori református egyház számára. A Szentírás és hitvallás együtt vezet el az egyetlen élő fundamentumhoz, Jézus Krisztushoz. A reformátori *solusok*hoz a *confessió*t is hozzá kellene vennünk, amelyben az önmagát kijelentő Istent megismerő ember hitválasza visszhangzik.

A Hós 4,6 és 4,1 együttolvasása – *Elpusztul népem, mert nem ismeri Istent. ... Pere van az Úrnak az ország lakóival, mert nincsen igazság, nincs hűség, és nem ismerik Istent az országban* – ahhoz a felismeréshez vezet, hogy Isten népe nem maradhat meg Isten ismerete nélkül. A Heidelbergi Káté, a maga krisztocentrikusságával olyan vezérlő mester, amely a megtartó istenismeretre akar elvezetni.

A reformációnak többek közt az volt a célja, hogy mindenkit megtartó istenismeretre vezessen. Ennek érdekében kellett a Bibliát mindenki számára hozzáférhetővé és nyitottá tenni. A reformátorok meg voltak győződve arról, hogy a káték a Szentírás helyes tanulmányozásának nélkülözhetetlen eszközei. A reformáció korában olyan fontosak voltak, mint a betévő falat, mert a hitismeret nagyon alacsony szinten volt, és az ember által faragott középkori istenkép pedig igazán restaurációra szorult. A kátékat arra kellett használni, hogy általuk megnyíljon, és érthetővé váljon a Szentírás. A hozzáférhetővé tett istenismeret által a megtartó Isten felé vezettek.

Eddig többes számban szóltam a kátékról. Megállapításaimat a 440 esztendőös Heidelbergi Káté iránti szeretetből, illetve a szerzői iránti tiszteletből és hálával tettem. Innen kiindulva, általános ismérvként fogalmazom meg minden más és ezutáni kátéval szemben, hogy: legyenek tehát a Szentírás megértésének kulcsai. Általuk a Szentírásban megismerhető Istent kell szóra

---

* Ez az előadás az *Igehirdetés – hitvallás – káté* témájú konferenciára készült, amelyet a Kolozsvári Protestáns Teológia szervezett 2003. november 6–8-án a Heidelbergi Káté 440 éves évfordulója alkalmából. Az itt közreadott és javított előadás bővebb formában jelent meg a *Református Szemle* 2004/1-es számának 34–45. oldalain.

¹ Ld. Thelemann, Otto: *An Aid to the Heidelberg Catechism*. Translated by M. Peters. Douma Publications, Grand Rapids 1959 című könyvének bevezető fejezetét. Eredeti kiadása: Thelemann, Otto: *Handreichung Zum Heidelberger Katechismus: Für Prediger, Lehrer und Gemeindeglieder*. G. Schenk, Detmold 1892.

bírnunk. A mindenkori káték mint *norma normaták*, egyedül a Szentírásból kapják tekintélyüket. Mai feladatunk az, hogy a Szentírást és a káté anyagát úgy tartsuk együtt, hogy aki megtanulja és megérti a kátét, az megértse a Szentírást, és szív szerint hajlandóságot és készséget mutasson arra, hogy azután Istennek éljen.

A Heidelbergi Káté mai haszna a rendeltetésének megfelelő használatában, illetve az általa nyújtott mesteri vezetés elfogadásában van. Ez a haszon számomra nem kétséges. Fontosnak tartom ezt hangsúlyozni, amikor nem a hitvallásosság és biblicitás, hanem azoknak relativizálódása divatos, és amikor a kompromisszumkötés szinte meghatározó elvárás minden szinten. Tudom, hogy ma nem modern az a törekvés, amely fenn akar tartani, vagy éppen újra akar élesíteni egy több mint négy és fél évszázados gyakorlatot, és pedig akkor, amikor a hit sok tekintetben elszakad a bibliai gyökerektől, és szentimentalizmussá vagy csak érzéssé silányul, nem vonzó. Akarnunk kell az értelmet kereső hitet. Ezt akarja a Heidelbergi Káté is. Ez az akarat hozta és hozza működésbe a tanító istentisztelet, a kátémagyarázatos istentisztelet, a kátémagyarázatos prédikációk mögötti mozgatórugókat. Meggyőződésem, hogy a reformáció egyik legnagyobb felismerése és vívmánya az volt, hogy Isten népét csak rendszeresen és módszeresen, azaz kátésan lehet elvezetni a Szentírás igazságainak felismerésére.

2. Vissza a gyökerekhez. Történeti visszapillantás

2.1. Előtörténet

A kátémagyarázatos igehirdetések előtörténetéből mutatok fel egy-két szemelvényt. Ezzel azt szeretném érzékeltetni, hogy reformátoraink munkásságára az „óbor új tömlőbe” volt a jellemző. Bámulatos és követendő az a mód, ahogyan az elődök keresték és megtalálták a Jézus Krisztus által említett óbor (Lk 5,39), és megteremtették azokat az új tömlőket, amelyek képesek voltak a régi értékek megőrzésére és átadására.

Nagy Károly intézkedését csak azért említem, mert a mainzi és reimsi zsinatokon (813) megpróbálta ösztönözni a nép nyelvén mondott prédikációkat, és előírta, hogy az istentiszteleteken (miséken) az apostoli hitvallásra, a Miatyánkra és a tízparancsolatra tanítani kell a népet.

A késő középkorban és az előreformáció idején a misén belül ki is alakult egy sajátos igehirdetéses rész. Ezt nevezték *pronaus*-nak, utalva arra a helyre, ahol a nép tanítása történt. Ennek a késő középkori igehirdetésnek erős tanítói jellege volt. Népkatekizáció volt ez a hit, a törvény, az imádság és a sákramentumok kérdésköreiről.²

---

² Dankbaar, W. F.: *Herformers en humanisten. Een Bundel Opstellen*. Ton Bolland, Amsterdam 1978, 225.

Láthatjuk tehát, hogy a reformátori tanistentisztelet és a kátés (kátémagyarázatos) prédikáció nem valami új kezdeményezés, hanem egy már meglévő, korábbi gyakorlat rehabilitálása, felújítása és feljavítása. A reformáció idején a köznép tanításának már korábban gyakorolt módozata érett be és öltött testet a tanító jellegű igehirdetésekből, illetve a katekizáló istentiszteletekből vagy nyilvános katekézisben. A lutheránus és református (kálvinista) reformátori gyakorlat ennek a tanító szándéknak igyekezett állandó helyet biztosítani az ún. kátémagyarázatos istentiszteleteken.

2.2. *Luther Márton*

Luther Márton már 1516–17-ben a tízparancsolat és a Miatyánk alapján prédikált. Nagy kátéja (1529) lényegében prédikációsorozat, amelyet azért mondott, hogy az útmutatója legyen a gyermekeknek és együgyű népnek. Az 1533-as wittenbergi egyházi törvénykönyv előírta, hogy a papnak vagy diakónusnak a Luther katekizmusáról kell prédikálnia. A 16. századi lutheránus protestantizmus örökségében gyakran lehet olvasni olyan rendelkezésekről, amelyek szerint az apostoli hitvallást, az imádságot, a törvényt és sákramentumokat kellett feldolgozni. Például:

„Vasárnap kora reggel a papnak vagy diakónusnak a katekizmusból kell prédikálnia. Mikor befejezte a teljes Kátét, újra kell kezdenie. A lelkipásztornak alaposan és teljesen fel kell dolgoznia az egész katekizmust, különösen akkor, mikor a gyülekezet helyzete szükségessé teszi azt.”³

A Wittenberghez tartozó gyülekezetekben ott voltak Luther kátéi a nyilvános katekézis számára, más helyen mindenki különböző módon végezte a tanítást, úgy, hogy nem volt hivatalosan elfogadott kézikönyv.

2.3. *Református talajon*

Református talajon sok katekizmus éppen a gyülekezet nyilvános tanítása céljából jelent meg. Szentgallenben már 1527-ben bevezették a keresztyén hit fontosabb tételeiről szóló tanítóprédikációkat, amelyeket nyilvános katekézisnek neveztek. Ezt a gyakorlatot a lelkipásztorok javasolták, és a vasárnap délután 3 órai istentisztelet helyett tartották.⁴

Bullinger és Leo Judae előírták a zürichi gyülekezet számára készült rendtartásban (*Predikantenordnung*, 1532), hogy minden vasárnap délután fel kell dolgozni a hitvallás egy-egy tételét. Ez a rendtartás arról is intézkedik,

³ Haitjema, Th. L.: *De Prediking als Catechismus-prediking*. In: Berkelbach van der Sprenkel, S. F. H. J. – Roscam Abbing, P. J. (red.): *Handboek voor de Prediking*. Deel II. Holland Uitgeversmaatschappij, Amsterdam 1948, 287.

⁴ Gooszen, M. A.: *De Heidelbergsche catechismus. Textus receptus met toelichtende teksten. Bijdrage tot de kennis van zijne wordingsgeschiedenis en van het Gereformeerd protestantisme*. Brill, Leiden 1890, 34.

hogy minden vidéki gyülekezetben vasárnap délután 3 órakor és havonta legalább egyszer olyan istentiszteletet kell tartani a korábbi vecsernye helyett, amelynek keretében főként a katekizmust kell feldolgozni: mi a hit, melyek a hit tételei, mi az imádság, és hogyan kell imádkozni, mit kér Isten az ő törvényében és mi annak az értelme?⁵ Erre a célra hamarosan a Leo Judae 1533-ban megjelent kátéját használták, majd később Kálvin Genfi Kátéját.

A genfi gyakorlatot nehéz rekonstruálni.

„A Kálvin által adott rendelkezésekben nincs világos megkülönböztetés a kátéprédikáció és az ifjúság számára tartott kátétanítás közt.”⁶

Az 1561-es *Ordonnances Ecclésiastiques* arról rendelkezik, hogy Genf minden polgárának kötelessége a vasárnap déli 12 órakor kezdődő katekizmusra – »au Catechisme« vinni a gyermekeket. Ezen a lelkipásztor a Kálvin által erre a célra készített (1542) katekizmus egy része alapján prédikált. Valószínű, hogy e katekizáció a felnőttek is jelen voltak.

„Nem kell attól félnünk, hogy tévedünk, amikor azt gondoljuk, hogy ezen az istentiszteleten a felnőttek is jelen voltak a gyermekek mellett. Még azon idegenek számára is kötelező volt, akik Genfbe költöztek. Ennek az istentiszteletnek inkább nyilvános katekézis jellege volt. Először a tárgyalat kátérészt kellett magyarázni, majd kikérdezték a gyermekeket: ellenőrizték, hogy megértették-e és megjegyezték-e az előadott részt.”⁷

Johannes a Lasco Nagy Kátéját már 1550-től prédikációs célokra használták a londoni holland menekült gyülekezetben.

„[...] a vasárnap délutáni istentiszteletükön [...] a Lasco kátéját magyarázták. Ennek a magyarázatnak a célja a nagyobb gyermekek tanítása volt, de ugyanakkor az egész gyülekezet ismeretének elmélyítése is. A feltűnő az, hogy a lelkipásztor számára előírták, hogy ezt a magyarázatot bibliai szövegekkel kell alátámasztani.”⁸

Bullingernek a *Hausbuch*ja (ismertebb nevén: *Dekaden*) 50 textus nélküli, tanító prédikációt tartalmaz. 1549. július 26-án levelet írt barátjának, Oswald Miconiusnak, ebből értesülhetünk afelől, hogy három kötetet tervezett. Eredetileg 60 prédikációban tervezte feldolgozni a Szentírás és a keresztyén élet legfontosabb kérdéseit. Bullinger tehát olyan prédikációgyűjteményt kívánt írni, amely dogmatikai kompendium is.⁹

⁵ Gooszen, M. A.: *i. m.* 35–36.

⁶ Veer, M. B. van 't: *Catechese en catechetische stof bij Calvijn*. Kok, Kampen 1942, 171.

⁷ Veer, M. B. van 't: *Calvijn over het catechetisch onderricht*. Enschede 1945, 20.

⁸ Hendriks, A. N.: *Om de bediening van de geest. Bijdragen over het ambt, de prediking en het pastorat*. Van den Berg, Kampen 1983, 60.

⁹ Hollweg, Walter: *Heinrich Bullingers Hausbuch. Eine Untersuchung über die Anfänge der reformierten Predigtliteratur*. Beiträge zur Geschichte und Lehre der reformierten

2.4. A Heidelbergi Káté

A Heidelbergi Káté használatát előíró pfalzi törvénykönyvet ennek a folyamatnak a szerves részeként kell látnunk és értékelnünk. A folyamatot, amint azt említettük, több káté is jelzi. Megállapíthatjuk, hogy a keresztyén tan összefoglalásának nincs abszolút módszere.

„Alapszabály az, hogy a Szentírásban gyökerezzék. Az igaz tan emellett összhangban áll az atyák tanításával. A tanrendszer összeállításakor sohasem kell törekedni az eredetiségre. A Heidelbergi Káté az evangéliumra épülő és az evangélium által megújított reformátori egyház jó hitvallása.”¹⁰

A Heidelbergi Káté a *Pfalzi Egyház rendtartása* (1563) szerves része, és abban a keresztelési és az úrvacsorai rész között foglal helyet. A rendtartás meg is magyarázza: ez a sorrend négy célkitűzést szolgál (ezek ma is érvényesek):

1. A Káté az ifjúság tanítását kell hogy szolgálja.
2. A pásztorok és tanítók oktatására kell használni.
3. Használni kell a nyilvános istentiszteleten. Ez azt jelentette, hogy minden délelőtti istentiszteleten egy meghatározott számú káté-választ kellett felolvasni úgy, hogy 9 vasárnap alatt be kellett fejezni az egész Káté olvasását.
4. Fel kell osztani 52 úrnagra, és nem alaptextusként kell használni, hanem úgy, mint amely megadja a délutáni igemagyarázat, illetve tanító prédikáció alaptémáját.

A pfalzi rendtartás a következő utasításokat adja a katekizációra, valamint a káté alapján történő prédikációra vonatkozóan:

„Annak okáért a katekizmust a következőképpen kell végezni:

Először, mivel a pápasághoz tartozó régi egyházi népet katekizmus nélkül nevelték föl, és az a keresztyén vallás tételeit könnyen elfelejtette, azért szükségesnek tartjuk, hogy községekben és falvakban, valamint városokban, minden vásár- és ünnepnapon, prédikáció előtt az egyházi szolga a népnek világosan és értelmesen fölolvasson egy részt a kátéból úgy, hogy azt kilenc vasárnapon át egészen felolvassák. Az első vasárnapon a második részig; a másodikikon a Fiú Istenről szóló szakaszig; a harmadikon a Krisztus mennybemeneteléről szóló kérdésig; a negyedikken addig a kérdésig, amely ezt mondja: Mit használ neked, ha mindezt hiszed?; az ötödiken az Úr szent vacsorájáig; a hatodikon a káté harmadik részéig; a hetedikken addig a kérdésig, ahol arról van szó, hogy mit követel Isten az ötödik parancsolatban; a nyolcadikon az imádságig; a kilencediken az imádság végéig;

Kirche 8. Verlag der Buchhandlung des Erziehungsvereins, Neukirchen, Kreis Moers 1956, 24.

¹⁰ Barth, Karl: *Karl Barth; Die christliche Lehre nach dem Heidelberger Katechismus*. Vorlesung gehalten an der Universität Bonn im Sommersemester 1947. Evangelischer Verlag A. G. Zollikon – Zürich 1948, 15.

a tizedik vasárnapon olvassa föl a lelkipásztor az igehirdetés előtt azokat az igéket, amelyek mindenkit a maga hivatására emlékeztetnek, amint azt a Káté végén látjuk.

Továbbá minden vasárnap délután, az egyes gyülekezeteknek legmegfelelőbb órában, katekizációs prédikációt kell tartani úgy, hogy az egyházi szolga először, az ének után, elimádkozza a Miatyánkot, és könyörög Istenhez az ő Igéjének helyes értelméért. Ezt követően felolvassa a gyülekezet előtt a Tízparancsolatot, majd kikérdezi azokat a kezdőket, akik a prédikáció textusát képező kérdéseket még nem ismerik, s egyidejűleg rendszeresen bevezeti őket előbb a szöveg megismerésébe, majd fokozatosan magába a kérdések tartalmába. Ezután az ifjak közül egyesekkel elmondhatja a káténak néhány kérdését, amelyeket előzőleg, s különösképpen a legutóbbi prédikációban megmagyarázott (amint éppen erre nézve vasárnapok szerint beosztottuk a kátét), és amelyeket ők előzetesen az iskolában vagy ott-hon megtanultak. Amidőn aztán így ezeket a kérdéseket a gyülekezetben egyesek felmondották, az egyházi szolga a következő kérdésekből néhányat egyszerűen és röviden megvilágít és megmagyaráz, hogy ily módon évenként legalább egyszer az egész kátét végigprédikálja.”¹¹

A dordrehti zsinaton (1618–1619) az ifjúság katekizációjának feljavítása érdekében folytatott tárgyalások rendjén esett szó a kátés prédikációról. A zsinat az ifjak és a felnőttek átfogó és mélyreható tanítását kívánta bevezetni. A küldöttek arról számoltak be, hogy milyen intézkedéseket foganatosítottak a gyülekezetekben. Érdekes a kelet-fríz küldöttek beszámolója, hogy ti. rendszerint az iskolamester volt az, akinek vasárnap délutánonként el kellett kísérnie a gyermekeket az istentiszteletre. Az 5–6 éves fiúk a Káté fontosabb kérdéseit ismételték. Másoknak azokat a kérdéseket kellett fejből recitálniuk, amelyek feldolgozásra kerültek. Ebben a gyakorlatban azt tartom fontosnak, hogy az iskola és a gyülekezet szorosan együttműködtek. Vasárnap délutáni kátés prédikáció rendjén azok a kátékérdések kerültek feldolgozásra, amelyeket a gyermekek hét közben tanultak meg az iskolában. Az eredményes katekézis ma is megkívánja ezt az egybehangolt tevékenységet.

3. Négy évszázad áthidalása

Ami a kátémagyarázatos istentisztelet mai gyakorlatának alakulását illeti, azon a véleményen vagyok, hogy át kell hidalni a hajdani és a mai kátés istentiszteletek közötti négy évszázadot, és én ezt szívesen teszem meg. Ezzel azt ismerem el, hogy a tanító istentisztelet mai gyakorlata számára ott kívánom keresni a gyökereket, ahol felismertem a 16–17. századi gyümölcstermést.

¹¹ Tőkés István (ford.): A Pfalzi Egyház rendtartása (1563). In: Fekete Károly: *A Heidelbergi Káté magyarázata. Hálaadásra vezető vizsgálatás 129 kérdés-feleletben*. Kálvin Kiadó, Budapest 2013, 532–533.

Azt azonban figyelembe kell vennünk, hogy a kátés prédikáció módszerében két iskola alakult ki. Sajnos, mindkettőjükben olyan homiletikai kompromisszumok születtek, amelyek kétségbe vonják a módszerek használhatóságát.

3.1. *A káté-textus módszer*

Ebben a megközelítésben a kátés prédikáció a káté szövegét magyarázta, illetve magyarázza. A káté kérdés-felelete pedig funkcionálisan is a prédikáció textusa. Nem nehéz felfedezni ebben a homiletikai megalkuvást.

3.2. *A bibliai textus módszer*

Ez a módszer abban áll, hogy a kátékérdések és válaszok mellé olyan textust kell választani, amely a káté témáihoz kapcsolódik, és ezt a textust kell magyarázni. Ha egy ilyen prédikáció hű akar maradni a textushoz, akkor túl-lephet a textus határain, s így nem mutathatja be hűségesen a kátékérdések és válaszok teljes tartalmát, mivel azok sokkal szélesebb spektrumot ölelnek fel, mint egy textus. Ha a prédikáció megpróbál hű lenni a káté kérdéseihez és válaszaihoz, akkor a felolvasott igerész nem genuin textusa a prédikációnak. Röviden: az ilyen prédikáció vagy túlságosan korlátozza az úrnapi témáját, vagy túl tág a textushoz viszonyítva.

A bibliai textus és a káté-textus módszereinek képviselői lényegében nincsenek olyan távol egymástól, amint azt a használt retorika sejtetné. Mindkettőben szinte ugyanarról van szó, csak másképpen fejezik ki. Talán nem is kellene két iskoláról beszélnünk. Mindkét csoportban vannak olyanok, akik az egyedül üdvözítő módszernek tartják a maguk gyakorlatát, s eközben a vehemensen támadják a másikat. Mindkét irányzatban értékelnünk kell azt, hogy meg akarják menteni, illetve próbálják megtartani a kátés prédikáció gyakorlatát, és ez próbálkozást kisebb-nagyobb siker koronázza. Retorikájuk ellenére mindkét iskola képviselői helyet kívánnak biztosítani mind a tematikus kátéanyagnak, mind az exegetikai szentírási anyagnak. Az a meglátásom, hogy ezzel a nehezebb részt választják. Úgy tűnik, hogy nemcsak a lelképásztorok, hanem a gyülekezeti tagok is érzik ezt a nehézséget. Sok esetben már rég le is tettek erről. Már emlékezetben sem él, hogy volt valaha kátémagyarázatos istentisztelet.

A Heidelbergi Káté 440 éves évfordulója emlékeztet, és egyben arra ösztönöz, hogy a reformáció utódegyházainak új formákat kell keresniük a régi tartalom számára.

4. Új tömlőt az óbornak

Fontosnak tartom azoknak az új formáknak a keresését és megtalálását, amelyekben a régi érték relevánssá lehet a jelen gyülekezeteiben. Meglátásom szerint ez akkor következik be, mikor a homiletika kezdet mer nyújtani a didaktikának, és a felek kézfogása, noha ezek nem egyenrangúak, láthatóvá

és tapasztalhatóvá lesz a liturgiában is. Egy ilyen kézfogás után óhatatlanul beindul az a párbeszéd, amelyben a didaktika tanuláslélektani alapokon akarja elmondani a homiletikának, hogy miként lehet tanulásfolyamatokat elindítani, fenntartani és befolyásolni. Ha a liturgika istentiszteletként fogadja el ezt a folyamatot, például tanító istentiszteletként, és pedig a hagyományos reformátori liturgikai alapelvekre felépülő istentisztelet mellett, és nem helyette, akkor a jakabi feltétel alatt nyert ügyünk van.

Noha új formákról szoltam, amivel próbálkozom, nem is igazán új, hanem a régi, reformátori gyakorlat revitalizálása kíván lenni. Ha a tanító istentiszteleten *tanítani* akarunk, márpedig bevallottan is ez a cél, akkor logikusnak tartom segítséget kérni a tanulásra és tanításra specializálódott tudománytól.

4.1. Az istentisztelet mint tanfolyamat

Ez a megközelítés az istentiszteletnek azt a felfogását kívánja meghonosítani, amely szerint a tanító istentisztelet olyan, mint egy tanfolyamat. Tisztában vagyok azzal, hogy ez nem problémamentes koncepció, és nem szeretném azt, hogy bárki is valami liturgikai paradigmaváltást keresne ebben. Számolnunk kell azzal a veszéllyel, amely szinte észrevétlenül próbálja kiszorítani a régi tartalmat – esetünkben a bibliaismeretet – az új formákból, és megpróbálja becsempészni a vonzó újat.

Hallottam már olyat is, hogy mindegy, mi történik a templomban, csak mindenki jói érezze magát. Habár jó volna érvényt szerezni ennek is, ez a cél önmagában nem helytelen. Emellett számolnunk kell még azzal a veszéllyel is, hogy iskolássá tehetjük az istentiszteletet, illetve, hogy intellektuális és racionális síkra terelhetjük.

A tanfolyamatot biztosító istentisztelet-sorozatra úgy kell tekintenünk, mint amely alternatíva a délutáni istentiszteletekre, megpedig a reformátori liturgikai alapelveken álló istentisztelet mellett. Nem zárják ki, hanem kiegészítik egymást. A bibliai értelemben vett istentisztelet ugyanis nemcsak liturgikus igehirdetés és kultikus ünneplés. Jézus szerint az istentisztelet az egész életet átfogja. Az istentisztelet Isten akaratának cselekvése (Mt 7,21), s ebben fontos szerepet kapnak a különböző tanulási folyamatok, így a tanító istentisztelet is. Elég csak a misszió parancsra gondolnunk (Mt 28,18–20).

De vajon nem vezet-e ez a módszer a hallgatók manipulálásához? A kérdésekre fogalommagyarázattal és a kommunikációs etika szabályával válaszolhatunk. Értelmetlen mindenfajta vezetést vagy irányítást manipulációként felfogni. A manipuláción azt kell értenünk, hogy az egyén irányítása, befolyásolása a saját érdeke ellenében történik. A tanuláslélektani modellel vissza is lehet élni, ezt felhasználhatjuk manipulatív célokra is, de nem kell feltétlenül a manipuláció eszközeként látnunk. Átlátható és hasznos megoldások, igei válaszok közvetítésére akarjuk használni. Erre a célra elmondhatjuk, hogy szentesíti az eszközt.

4.2. Didaktikus modell a tanító istentisztelet számára

A tanító istentiszteletre előszeretettel alkalmazom a katekézisben is javallott módszert. Ezt „háromfázisos” didaktikus módszernek nevezem:

1. kezdő, motivációs fázis (kapcsoló ismétlés, célkitűzés);
2. információs fázis (szemléltetés, elmélyítés);
3. integrációs fázis (alkalmazás, összefoglalás).

Csak ebben a három szakaszban tudom elképzelni a reformáció korában eredményesnek bizonyult gyakorlat folytatását. Most is normatív az, hogy *minden szépen és rendben történjék* (1Kor 14,40), és akkor az istentiszteleti elemek megválogatása és sorrendje is a funkcionalitásnak megfelelően alakulhat.

Ez az istentisztelet tényezőiben kötött (ige, lelkipásztor-tanító, gyülekezet), de elemeiben változatos. Érvényesíthető benne a gyülekezet aktív részvételének az elve. A gyülekezet gyermekei, konfirmándusai, ifjai, presbiterei és más tagjai tevőleges résztvevői az istentiszteletnek. Lehetőség nyílik interaktív elemek beiktatására is. Az istentiszteletet gazdagítani lehet szépirodalmi és zenei szemléltetésekkel, és így minden korosztály számára vonzóvá válhat.

4.3. Tanulás-lélektani figyelmeztetések

Az eredményesség érdekében érdemes még odafigyelnünk néhány tanulás-lélektani figyelmeztetésre. Tanuláslélektani szempontból nagyon fontos az érdeklődés felkeltése, mert ez előfeltétele az eredményességnek. Hogyan lesz a passzív hallgatóból aktív résztvevő? Meg kell próbálnunk úgy motiválni a gyülekezetet, hogy részt vegyen a keresésben, és hogy nyitott legyen a megoldás előtt. Először meg kell keresnünk, vagy meg kell teremtenünk a kérdés *Sitz im Lebenjét* a hallgatóság tekintetében. Nagyon fontos a kölcsönös bizalom kialakítása. Nem kell sajnálni rá az időt. Ha az első fázis jól sikerült, a folytatás már nem jelent annyi nehézséget. A gyülekezet már nyitott a kérdés felé. A kérdést úgy kell megfogalmazni, hogy a gyülekezet lássa: ez egzisztenciális kérdése a lelkipásztornak is. Így a gyülekezet és a lelkipásztor együtt indul a keresés és tanulás útján. Együtt gondolkoznak és erősödik a kongenialitás. A gyülekezet nem azt érzi, hogy a lelkipásztor most kioktatja őket.

A kérdésfelvetést ne kövesse azonnal a megoldásajánlat, a válasz. Ha ezt tesszük, kikapcsoljuk a gyülekezetet a további együttgondolkodásból. A hallgatóknak meg kell adni a lehetőséget, hogy maguk próbáljanak válaszokat találni. Ebben a lelkipásztor úgy siet a hallgatók segítségére, hogy több információt, választöredéket mutat fel, természetesen a Szentírásból, s a résztvevőknek ezekből kell összerakniuk a megoldást.

A megerősítés fázisa ezeket a válaszokat hosszabbítja meg a mindennapi élet felé. Gyakorlati példákkal lehet illusztrálni azt, hogy a válasz miként alkalmazható az életben. Ebben a fázisban az új információk csak zavarnák a tanulásfolyamatot. Ha sikerül beépíteni a megoldást a hallgatók gyakorlati

kegyességébe, a tanulási folyamat sikeresnek könyvelhető el. Ha odafigyelünk ezekre a figyelmeztetésekre is, noha az eredmény még nem szavatolható, kétségtelen, hogy célirányosan haladunk.

5. Az új forma előnyei és esélye

5.1. Előnyök

- a) Elmélyíti, rendszerezi és egységesíti a Szentírás alapján álló istenismeretet.
- b) Lehetőséget biztosít a hitvallás genezisének a megélésére.
- c) Lehetővé teszi az interakciót.
- d) Láthatóvá teszi a nemzedékek együvé tartozását.
- e) Hozzásegít a bibliás reformátusság kialakításához.
- f) Mindenki családtagként érezheti otthon magát.
- g) Megtanít jól kérdezni, és a jó válaszokat jól keresni.
- h) Minden ilyen istentisztelet egy kis confirmáció, együtt erősödik a gyülekezet.

5.2. Esély

Ennyi előny megéri, hogy esélyt adjunk neki! Meggyőződésem, hogy a tanító istentisztelet nagyon hasznos (lehet) a mai egyház számára, és nagy szegénységi bizonyítvány lenne, ha nem sokszoroznók meg erőfeszítéseinket annak újraélesztése érdekében. Az újraélesztés azt is jelenti, hogy ez nemcsak járulékos tevékenység lesz, hanem visszakerül a református egyház gyakorlatának gyújtópontjába.

6. Befejező gondolat

Johannes Beeltsnijder egyik festménye a kátés istentiszteletet ábrázolja. A katekéta-prédikátor nem a szószéken áll, hanem a felolvasó asztal előtt. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy ez a nyilvános katekézis valamilyen meghittebb keretben történt.¹² Ha ezt nem tudjuk elérni, félős, hogy üres szószékekkel lesz dolgunk, abban az értelemben, hogy az onnan hangzó üzenetet már nem hallják meg.¹³ Az üres szószék szimptóma pedig kiüríti a templomot. Ennek elkerülése, vagy éppen a diagnózis gyógyítása érdekében ajánlatos bevezetnünk azt a fajta „üres szószék” gyakorlatot, hogy a tanító istentiszteleten alászállunk a mesterségesen túl magasra emelt szószékekből, és az úrasztala mellől vezetjük a gyülekezetet az istenismeret útján.

¹² Dijk, K.: *De Dienst der Prediking*. 1e druk. J. H. Kok, Kampen 1955, 407. (*De Prediking van de Calechismus* fejezet.)

¹³ Reid, Clyde: *Die leere Kanzel. Von der Predigt zum Gespräch*. Oncken Verlag, Wuppertal 1973, 29.

Nem kell félnünk az új struktúráktól, mert egyetlen egyházi tradíció, megszokás vagy struktúra sem szent, és pedig abban az értelemben, hogy ne lehetne hozzányúlni azokhoz. Nem kell úgy tekintenünk ezekre, mint amelyeket Isten örök időre adott volna nekünk. Lehet, hogy a tegnapi struktúrák ma már nem képesek hordozni azt a tartalmat, amelyet korábban többkevesebb sikerrel hordozni voltak képesek. A régi és mindig új tartalomról, amely Isten Igéje, a reformáció egyházaként sohasem mondhatunk le. Azonban szükséges lemondanunk a régi és megüresedett formákról, éppen a tartalom megőrzése és átadása érdekében, és helyettük időszerű, új formákat kell találnunk. A *semper reformanda* elvnek ebben is kell érvényesülnie.

Melléklet

A tanító istentisztelet liturgiája (tervezet)

1. *Apostoli köszöntés* (az istentisztelet szolgálatos presbitere).
2. *Előfohász* vagy *invokációs imádság* (lelkipásztor).
3. *Ének* (lehet a kisgyermekes előfohász jellegű éneke vagy más invokációs ének).
4. *A megelőző tanító istentisztelet kátékérdéseinek elisméltése* (elsőéves konfirmandus kérdez, másodéves felel). A vallásórás gyermekek, címszerűen felidéznek a kapcsolódó bibliai anyagot, és ha volt, akkor közösen elmondják az aranymondást.
5. *A előző alkalom új énekének eléneklése* (gyülekezeti ének orgonakísérettel).
6. *Az új téma bejelentése*. Annyi kérdést kell felvenni, amennyit alaposan fel lehet dolgozni. Rendkívül fontos a terítéken lévő kérdés egzisztenciális megragadása. Nem kell sajnálni az időt arra, hogy megértessük, beláttassuk: olyan kérdésre keressük Isten válaszát, amely személyesen érint mindenkit. A kérdést bele kell gyökereztetnünk az életbe. Ha ez sikerül, nemcsak az érdeklődést ébresztettük fel, hanem a hajlandóságot is arra, hogy mindenki együtt induljon a válaszkeresés felé.
7. *Imádság vagy ének a Szentlélek munkájáért*. Törekednünk kell a változottságra. Vagy az egész gyülekezet énekel kíséret nélkül, vagy a gyermekek, vagy pedig az ifjak hangszerkísérettel. Lehetséges a szólóének stb. is.
8. *Az új bibliai anyag kifejtése*. Ez, az előre gondosan kiválasztott bibliai részek alapján történik. Olyan alapfontosságú bibliai részekről van szó, amelyek nélkül a Káté válasza levegőben lógna, illetve a Káté üres edény maradna. Ezeket a történeteket összehangoltan és célirányosan, ha lehetséges már vallásórákon, de legkésőbb a vasárnapi iskola rendjén kell tanulni, illetve ismételni. Ezeket a történeteket a vallásórások idézik fel a felnőttek számára, vagy most tanítják meg nekik a kérdve kifejtő módszer alkalmazásával. Az új bibliai részt vagy részeket általában a fiatalok olvassák, úgy, hogy egy-egy részt a lelkipásztor rövid

magyarázata követ. Ez nem prédikációcska, hanem inkább azt a célt szolgálja, hogy a gyülekezet felismerje: milyen választ vagy választóredéket ad Isten a feltett kérdésre. Ezt tételesen össze is kell foglalni egy mondatban. Előnyös, ha ez a Káté által adott válasznak egy töredéke vagy parafrázisa.

Ebben a szakaszban nagyon fontos érzékeltetni, hogy a választ a Biblia helyei alapján kapjuk meg. Annyi bibliai anyagot kell elhelyeznünk a Káté edényében, amennyi azt megtölti tartalommal. Ha a kátékérdés horderejének függvényeként ez a folyamat huzamosabb összpontosítást igényel, ezt fel is oldatjuk egy új aranymondás megtanításával. Egy tartalmában találó kánon eléneklése, vagy megtanulása is hatékony lehet. Jó az, ha szépirodalmi szemléltetéssel is (tartalmában találó vers stb.) segíthetjük a megértést. Ebben a részben annak a rejtett célnak az irányába mozog minden, hogy mélyüljön, bővüljön és rendszereződjék a gyülekezet bibliaismerete.

9. *A káté válaszáinak (válaszainak) elmondása.* Egy vagy több másodéves konfirmándus mondja el kívülről. Ezáltal minden egyes tanító istentisztelet a szó igazi értelmében kis konfirmáció is lesz. Együtt erősödik az egész gyülekezet. A kátéválasz összefogja, csokorba köti azt, ami korábban már elhangzott, s ez megtanítja a gyülekezetet arra, hogy rendszerben lássa bővített és elmélyített bibliaismeretét, illetve megtanulja rendszerezni azt.
10. *Énektanulás* (ha lehetséges, a kántor irányításával; a gyermekek már ismerik az éneket, megtanulták a vallásórákon, és gyakorolták a vasárnapi iskolában).
11. *Imádság: Miatyánk* (énekelve is lehet).
12. *Integráló összefoglalás.* Röviden, a szükséges pontosításokkal és kiemelésekkel összefoglalva vagy kérdve-kifejtve történik. Fontos kiemelni, hogy mire jó az, amit tanultunk.
13. *Hitvallás.* Az apostoli hitvallás, amelyet énekelni is lehet, de más egyetemes hitvallások alapján is történhet.
14. *Hirdetések* (szolgálatos presbiter). Ajánlatos közölni a következő tanító istentisztelet kérdését (kérdéseit) és egy-két bibliai helyet is az elolvasás és ráhangolódás érdekében, ezt esetleg sokszorosítva lehet mindenki rendelkezésére bocsátani.
15. Gyülekezeti ének.
16. Áldás (lelkipásztor).